

SZEPES ERIKA

Az éltető oxigén

BÍRÓ JÓZSEF: STROMATOLITE CÍMŰ KÖTETÉRŐL

Bíró József a hazai avantgárd mára vitathatatlanul legkövetkezetesebb képviselője. Avantgárd írásképekkel megjelenített költeményeit nemcsak szigorúan, a saját maga megszabta törvényszerűségek szerint szerkeszti, hanem a bennük foglalt témákat ugyanazzal az indulattal, hittel, meggyőződéssel, csalódással szólaltatja meg, mint tette azt az avantgárd hazai fénykora idején. Ezek a modern tartalmak azonban saját régi versformáiban szólalnak meg – a versformákat a saját írásmódja szerint egyszerre írja szét és tartja össze –; írásképe negyven éve árulkodik szerzőjéről: egy Bíró-verset egyetlen sorról felismerhetünk. Ezekben a formai sajátságokon túl Bíró költészetének fő jellemzője: a legmaibb világérzéseket szólaltatja meg klasszikus vagy akár igen ősi formákban, régi hangon.

A kötet cím

Kötetcíme meglepő: a sztromatolitok olyan, ősidőktől létező, apró lények, amelyek széndioxidot asszimilálnak, egyúttal oxigént termelnek és bocsátanak ki, így mintegy katalizátorai az élet keletkezésének és fenntartói a már megszületettnek. Az ősvizekben egymásra települve hoznak létre kőszerű képződményeket (innen a nevükben a 'lit' szótó a görög lithosz = kő szóból), a cím elsődleges metaforája erre utal. De Bíró műveiben másutt nem lelhető fel ilyen típusú biológizáló szemlélet, ezért a kötetegész átolvasása után a címben többféle metaforát is észrevehetünk. A könyvben tíz év versei kerülnek egymás mellé, így mintegy évgűrűként is egymásra épülnek – a sztromatolit metafora ezt is jelentheti. Egymás mellé kerülnek emellett Bíró állandó, visszatérő témáit megfogalmazó versei is; sokszor érezhetjük, hogy egy-egy téma későbbi megfogalmazása mennyiben több, mennyiben tér el a korábbiaktól. A versgondolatok függőleges egymásra épülése a színvonal emelkedését is mutatja.

És még valamit jelent ez a cím, amit én – valamivel idősebb kortársként – szintén úgy érezhetek, mint Bíró: ezek az őslények, ezek a megkövült hajdani létezők, az őskövek – *mi vagyunk*. Mi, azaz egy olyan generáció, amely megszokott életmódján, szemléletén, cselekvési vágyán, valaha volt hitein nem tud és nem akar változtatni. Belekövült. Nem tudja feledni hajdani közösségi élményeit, közös céljait, páratlan igyekezetét a világ jobbítására – frusztrációi ellenére sem változik. Nem tölti napjait a Facebook előtt, nem játszik félkarú rablót a számítógéppel, papíralapú könyvből olvas és nem E-book-ból, nem tart a buszon a kezében tablettet. Nem találja helyét ebben a „szép, új világban”. Mint Erich Segal – ahogyan ma mondják, és amit szintén nem fogok eltanulni – „kultuszkönyvében”, a *Love Story*-ban Oliver apja, akit a fiú, nem csekély megvetéssel, Őskövületnek nevez, holott élete legsúlyosabb krízishelyzetében csak ő állt mellette. Igen, szilárd támaszok tudunk lenni, ha igénylik, hogy ránk támaszkodjanak.

Még egy építkezési szintje van ennek az őskövületnek: a kultúrák egymásra rétegződése. Bíró nagyon messzire távolodik, hogy megmerítkezzen a régi kultúrák kincseiben: Tibet, Korea, Kína, Japán, Vietnam az ő szemléletének forrásai és formálói, tőlük tanulta azt az erkölcsi tartást, ami műveinek vázát képezi az áttekintett korszakon keresztül. Erre a következetes szemléletre, világnézetre, erkölcsre talán a tibeti buddhizmus volt a legerősebb hatással, és nem is lehet megérteni műveit anélkül, hogy ebbe a különleges vallásba bele ne tanuljunk kissé.

A vallás mellett ezeknek a tájaknak a versformái is alapját képezik Bíró költészetének, amelyben a leggyakoribb a japán eredetű haiku, de nem hiányoznak a tankák sem ebből a műveltségi rétegből.

Bíró haiku-világa és a magyar haiku

Körülbelül a nyolcvanas évek elejétől Magyarországon több haikut írnak, mint felező nyolcast. Azt azonban kevesen tudják, hogy a *haiku nemcsak versforma, hanem műfaj is*, határozott műfaji kellékekkel. Ezek közül a legfontosabb a *kigó*, az évszakot jelölő szó kötelező használata, ez a sajátosság hozta létre az ún. haiku-naptárakat. A másik műfaji követelmény a második sor második felében elhelyezett *kiredzsi*, avagy *hasító szó*, amely e röpke, 17 szótagos verset két részre osztja: a vers közepe után valami ellentétnek, valami váratlannak, csattanónak kell következnie.

A japán haiku természeti képei nemcsak az évszakszó kiteljesítéséért kerülnek a versbe, hanem azért a különleges hatásért, amit csak japán (vagy japánul tudó) befogadó érzékelhet és érthet meg: a látszólag egyszerű tájképek mögött a japán mítoszvilág elemei, szimbolikus tartalmak húzódnak, és ezek, a szimbolikában járatlan olvasó számára különleges titokzatos-sággal színezik át a kis képet.

A magyar művelődéstörténetben nincsen ilyen hagyományozott, általánosan ismert mítoszvilág, ami egy egységes szimbólumrendszer alapját képezhetné, így a magyar szerző, ha olyan haikut akar írni, amelyben a felszíni táj mögött valami szimbolikus tartalom húzódik, több megoldás közül választhat.

1. Megmarad a *természeti képekben* rejlő elmúlás-újra feltámadás körforgásának gondolatánál, mert ezt szimbolika nélkül is értjük.

2. Kialakít egy magánmitológiát, amelynek elemei végigkövetik egész haikuköltészetét.

3. Olyan gondolkodási formákhoz nyúl, amelyek nem szokványosak, valami „csavar” van bennük, amittől nehezen érthetők.

Bíró József vállalta a kihívást: mind a három típusú haikuban megszólalt.

1. A természeti képek

Két kiemelt természeti képe van Bírónak: a hófödte csúcsok és a csillámló jég – kigóként a telt jelzik – illetve a hold, amely szinte minden természeti képe fölött ott ragyog. Az egyik legszebb téli verse a vörös és a fehér ellentétével elégti ki a kigó (fagyott gerlepár) és a kiredzsi (skarlátszín ölben sebhely) követelményét (83, az arab számok a kötet oldalszámait jelzik). A másik szépséges téli verse a **JÉG’ – KARC’**, melynek látszólag egyszerű képe bonyolult összefüggéseket teremt: a tó jege kapcsolatban áll a jégvártyával, a jégvártya a szűzzel (szűzhártya), ez a szűzhoval, és ez az egész fehér kép szín-ellentétét kapja a sirályszárnytörésben, amely szárny fehér, a törés vörös-véres. (72)

tó jegén ... szűz – hó
 ... léksebben – jégvártyán ... kép ...
 : **SIRÁLYSZÁRNYTÖRÉS**

Hasonló hangulatú az **INVISIBLE OBJECT**: a formai hasonlóság alapján viszonyba hozott legyező és a kagylószárnyak, a *szépség megtestesülései*, sebeznek: félbe vágják a tenyeret, hogy megmutassák: ennyi jut nekünk, féltényérnyi sors (96.). Jeges süvöltés a **MINDVÉGIG ...KÖZBEN** is: egy árnyékát vesztett jégcsillag egy másik hiány helyére kerül, egy jégbedermedt üvöltés helyére. (108.) Ha a jég- és hóvilág fölött megjelenik a nap, vidámabbá válik a kép: a költő árnya táncol (igazán vidám persze az volna, ha a költő maga táncolna, 115.). Megszínesedik a kép a **LANDSCAPE**-ben: a kobalt kék tó tükrére turul madár árnyéka vetül, arany tükröződésének képe (itt a meglepetés): szablya (118.). A **JANGJADO**-ban visszatér formát adó hasonlatként a kagylószárny, de most egy szigetnek ilyen az alakja, s a sziget partjainál az empatikus természet, a szinte emberszabású tenger: „folyvást sír...őszül” (136.).

A holdnak különös jelentősége van a buddhista hitvilágban: szinte emberszerű – emberlelkű létező, aki önmaga tóban–vízben–tükörben szemlélésével a magával elégedett embert szimbolizálja. Az önmagában gyönyörködő hold – az önmagával elégedett ember a **YU-SEONG**-ban (134.); kiegyensúlyozott, derűt, jó jövőt sugall a rizsföldekre mosolygó, fényes telihold, s hogy még vidámabb legyen, „az éj lampionja” metaforát kapja (138). A végtelen idővel együtt említi Bíró a hatalmas teliholdat (144.).

Már mágikus cselekedet áll a **SNANG-BA**-ban: a rítus lényege, hogy *hóba* rajzolt kör közepén, a szent *tűz* mellett – ellentét a természeti képben – meztelenül kell ülni (meglepetés, 152.).

A keleti rítusok mellett a versekben olykor feltűnik egy-egy keresztény *hitre* utaló motívum: a **COPULATUS** szövege Isten megváltó ölelésével emeli meg az előző vers a (címével Augustinust idéző) **DISTENTIO ANIMI** kétkedését (104, 105.).

2. A versek hitvilága- a magánmitológia terrénuma

A hit területére térve nem véletlenül áll egymás mellett (a 104.oldaltól a 128.-ig) hat keresztény motívumokból építkező vers a buddhista szemléletű haikuk között. (Érdemes felfigyelni rá, hogy Bíró verscímeivel is irányítja az olvasót: a *keresztény* tematikájúak *latin* címet kapnak, az első ilyen a parainézis-szerű intést megfogalmazó **IMPERATIVUS**, 69; megkapóan szép az **INGENITUS**:

el nem érheted :
 szívedben szűz pirkadat
 : imafény ragyog
 (141.)

Az általános érvényű – performance-ra is szánt – versek általában angol címűek, a keleti témájúak az adott ország nyelvén kapnak címet.)

A *személyes Isten*, akivel Bíró megszólító módban (vocativus) szokott beszélni, mindig a keresztény Isten. Buddha nevét vagy kiírja, vagy valamelyik ismert nevén, melléknevén beszél róla, harmadik személyben.

Keleti misztikába merülő sorozatát egy gyönyörű reinkarnációval indítja:

ha lál fé lel mem
 – ha ... e' – testet *elhagyom* –
 ... : rózsafa ... leszen
 (127)

Ezt követi egy Buddhát jótéteményében néven nevező *ima*, mely álom és elhívás között teremt kapcsolatot (129.). Korábban Ázsiának egész kötetet szentelt; ebbe a válogatásba a legmélyebb vallomásait gyűjtötte egybe. Szól egy irányt mutató misztikus kardról, az irány: a *hit* (131.). A tájon és az országon őrködő Buddhát rajzolja meg a **HANGANG**-ban (132.), koreai ideiglenes tartózkodási helyén leli fel a templomokban „második otthonait” (133.). Megrázóan őszinte és szép a vallomás, amely a földrészt már nem „második hazám”-nak mondja, hanem „szűztiszta hazámnak, Ázsiámnak” (139.). Rémületet is hozott Ázsiából, ahol a természet empátiája kíséri a borzalmat:

mi dőn **yak** csont tal
 ki nyom ták ... két sze mét : *be*
fagy tak ... a ... ta vak
 (146.)

A magánmitológia másik két archetípusa: a szenvedés és a halál

Bíró az általános mitológiáknak e két archetípusát is saját változatában adja elő. Számára a nyugalom – halál (62.); az élet fenyegetés: a kenyérvágó kés pengéje az ő nyakát veszi célba (67); rákos sejtjeinek daganattá növekedését is beleírja ebben a magánmítoszba (66); a halál békés fogadására intő **IMPERATIVUS**-t már említettem (69.); a **HALÁLOM** szó egybeírásával és permutációjával sűrű tömböt – szinte sírkövet emel (122.). Minden túlvilági hitet hirdető vallással perel a **FELETTES FÉNY**-ben, amelyben minden létezőt, még annak ellentétét, a halált is tagadja (142.). A halállal foglalkozik, de már a filozófia szintjén, s így a haiku modernizálásának harmadik fajtájában is tud újat alkotni.

3. A haiku harmadik, modern magyar formája: a gondolati költészet

A hosszabb költemények világa: a kétféle vallás

Szó volt már eddig is a költő és a vallás viszonyáról, arról, hogy akinek (legalább) két hazája van: Magyarország és Ázsia, az óhatatlanul szembesül az adott táj vallásával, vagy úgy, hogy elfogadja, vagy úgy, hogy csak egyes téziseit tagadja, vagy úgy, hogy megpróbál teljesen hit nélkül létezni. Bírónak, legalábbis a versek tanúsága alapján, életmenete alakításában a buddhizmus hatása volt a legerősebb, ezt minden régihez való vonzódása is erősíti. (Itt meg kell jegyeznem, hogy a **CENOTAPHIUM** című vers (59.) sokszori elolvasása után most ébredtem rá, hogy a betűkihagyásos – interpunkcióhalmozásos íráskép még az antik síremlékekre is emlékeztet, amelyekről a betűk jó része lekopott vagy kitördelték. Az Eco-féle *nyitott mű* elképzelés mellett – korábbi írásaiban elemeztem, hogy a betűkihagyás-szóelmaradás az értelmezés többféle lehetőségét nyújtja – az ember tárgyi emlékeinek időbeni pusztulása, csonkulása is generálhat ilyesféle megoldásokat.)

A kötet elején álló, a latin címet viselő vers – amint írtam, a keresztény kultúrkörhöz kötődik – **ACTA EST FABULA** (13.) voltaképpen egy ima, melynek megszólítottja a Szűz, aki formálisan a múzsai invokáció szerepét tölti be, de nem többet, mert a költő további földi életirányításáért Istenhez fohászkodik. A vers közepén lévő vonaltörés – választóvonal – előtti

utolsó szó: „veszejt el”, a halálhoz közelítés pillanata. A választóvonal alatti rész egy variált József Attila-intertextus („szoktatom magamat / mindenem túli csendhez”) a túlvilág felé mutat, amelyben Bíró nem kevesebbre vágyik, mint hogy „kenyérre lehessen” (ez egyrészt Jézus inkarnációja kenyérben és ostyában, másrészt van előzménye ennek is József Attilánál: „kenyérkérd leszek, ne taposs el”; *Sok gondom közt*). A szintén latin című **CONSUMMATUM EST** nem ima, nem is segélykérés, hanem inkább a prófétai *intések* hangja: „midőn majd a végső zarándoklataitok [...] ideje eljő, megtanuljátok félni az eladdig ismeretlent”; s a folytatás már nem az intés erejével szól, hanem a *síralmak* fájdalmával, gyakran a prófétai dörge-elmek fenyegetésével, amelyek mind az életből kivezető út felé mutatnak. (25.)

Az **ÁRNYÉKHATÁR**, Bíró egyik legszebb, kompozícióban és képekben egyaránt egyik legkímunkáltabb verse, a szenvedéstörténeten már túljutott embernek nyújt reményt a fel-támadásra, analógiaként hivatkozván a természet örök megújulására. A természet körforgá-sát életműve egyik legszebb szakaszával jeleníti meg:

- barokkos – tavaszról ... *rekkenő* ...szenedélyes – nyárba
 ... dallamtalan ... *dér* – ütötte – őszből ... *ebordító* télbe -
 hamva – sincs – idő – parázslík ... majd ... föld – fekete – ajkán
 ... mire kimondható lesz ... *ami onnanról* ... kimondhatatlan
 (30.)

Ezt az esztétikai szépségekkel megemelt költeményt egy egészen más világ váltja fel: az átlépés a buddhista tanok világába. Címe is jelzi, hogy az előzőkhöz – főként az előző vershez képest: **MÓDOSÍTOTT VISSZATÉRÉS**-ről ad számot, amelyben a már buddhista terminológiával leírt létezés végén foglalja össze az életutat: választott tanösvény, csak a belső fény érzékelése, és a gyönyör vágyának korlátozása a megálmodhatóra. Elveszíti tükörképét (a halottnak nincs tükörképe), s amikor már odaátról visszanéz magára, megérti a módosított visszatérés okát és célját: „világszép halott volt” – mondaná, ha „odatúlról” teljes képet lehetne látni, de hát itt is indokolt a szócsonkítás: a kép eleje és vége hiányzik, takarja a „zárt harmóniarend”.(31.) Egy, már egyértelműen buddhista szemléletű haikuban a személyiség feladásával jut ugyanoda, ahol a fenti versben volt, ahol „önös énjének” szűnnie kell – feladni a személyiséget, az egyediséget –, s ahol az átalakulás végén erősen elliptikus végeredményre jut: „rész – alkotta – tett” (151.)

Az **ASIA** összefoglaló cikluscím (korábban kötetcím) alatt *tankákat* gyűjtött össze, először a műfaj számviszonyait leképező tanka-alakzatokat ír, szavak helyett a szótagokat meghatározó számokkal (37-38), majd három, hangulat előkészítő tankával. Közülük az elsőben a megnevezett isten lehet még a keresztény Isten is (39.), ám a következőben már buddhista démonnal, a szörnymacsckával (*bakeneko*) fenyeget (40.). A harmadikban ismét felmerül a re-inkarnáció gondolata (mint az **ÁRNYÉKHATÁR**ban és a **MÓDOSÍTOTT VISSZATÉRÉS**ben): „halál – utáni – kezdet” (41.). Annak idején az **ASIA** kötetnek kétségkívül legihletettebb lapjai voltak a **HARMÓNIAREND** cím alatt összefoglalt versek. Most, a válogatott kötetben újra olvasva ismét a könyv egyik csúcspontját alkotják: a három, különféle hosszúságú vers egy szenvedéstörténet három stációja: az első a mélyből felemelkedés egy *halálmadár* segítségével (42.); a másodikban a stációkon végigmenő beavatandó segítőt, kabalait sorolja: mind titkos, ősi jelentésű tárgy (43.); a harmadikban a már a stációkat végigjárt, „megtisztult”,

misztikus tudással rendelkező beavatott átlátja a titkos tudás lényegét: *nem tudhat semmit sem.* (44.)

A három rész utolsó sorait egybeolvastva valami titkos tudást mégiscsak kapunk:

„*haragvó gyöngybagoly // emeli röptödét // Aum Ma Ni Pa Dme Hum*”: azaz a *Tibeti Halottaskönyv* leggyakoribb imájának első szavait, melyeknek jelentése (az értelmezések különbözőek): „Éljen a lótuszban lévő drágakő!”, illetve: „Nézd csak a drágakövet a lótuszban!” A beavatás eredményeképpen tehát el lehetett jutni a szent lótuszhoz. (Az már Bíró tévedhetetlen ritmusérzékének köszönhető, hogy az Avalókitésvara jóindulatának elnyeréséért mondott ima háromszor hat szótagját (a tibeti nyelv monoszillabikus) hangsúlyos ütemeként érzékeli, s így felező hatosokat ír a három rész zárataiból. 42, 43, 44). A háromrészes **HARMÓNIA**RENDet egy nemlétező (NON FUI – NON SUM) isteni hatóerejű lény önrzeties ki-jelentése követi: „a világ minden teremtménye gondjaimra bízva mégis”. (45.)

A buddhista tanokat megőrizve, de „módosított visszatéréssel” hazaérkezve hatalmas keresztény imát fogalmaz. Kérései egy rendíthetetlen humanista kívánságai, aki még ellenségeit is emberszámba veszi. Az **IMA** lezárása a kezdeti személyes megszólítást ismétli:

a kezdet:

add / ...

-, hogy hihessek ISTENEM –

hitem – szerint’ – LÉTEDBEN (!)

gyarló – fohászom – meghallgassad – :

szárnyas – szívem’ fordítsd ... a NAPNAK (!)

és a permutációval szerkesztett vég:

add / ...

-, hogy hihessek ...ISTENEM –

hitem – szerint’ – LÉTEDBEN (!)

hitem – szerint’ – LÉTEDBEN –

add / ...

-, hogy ...hihessek ...ISTENEM (!)

(184–185.)

Hogy ki ez a személyes isten, Buddha vagy a keresztény Isten, nem tudható. Valószínűleg mindabból tevődik össze, ami bölcsességet és jószágot Bíró az életében megtapasztalt. Amiként hazaszeretete is kettős: olvastuk vallomását „második hazájáról”, Ázsiáról (139.), olvastuk mostani nagy imáját – a kettő szétválaszthatatlan. A vallomás is mindkét oldalról értelmezhető, nem véletlenül fogalmazza keretes szóismétléssel: „légy’ áldozat most / semmi-sülj... légy áldozat”

A hosszabb költemények világa: a társadalomkritika

Bírónál a filozofikus típusú haikut a politikai versek képviselik, amelyek mind haikuban, mind hosszabb verseiben is egyaránt foglalkoznak ugyanazokkal a témákkal (amiként ezt tették a két másik haiku-típus darabjai és a velük párhuzamba állított hosszabb versek is).

Sajátos, kettős haza-képe egyedülálló a magyar költészetben.

Am az itteni haza miatti szégyenérzete, haragja, felháborodása kizár mindenféle patetikus hazaszeretetet. Minden elrettenti, amit maga körül lát, **CÍM NÉLKÜL** címet adja – jelezve,

hogy nem kell kommentár ahhoz a vershez, amely (egy sor híján sonettus continuus, ez Bíró kedvenc szonett-formája) az egész világon – nyugaton és keleten egyformán – pusztulást, mocskot, dögvészt lát, s ami a legfájdalmasabb:

s szégyenszemre ... egymás – büdös – húsát – tépve

- ... - ... nyűszítünk ... ----- : **költők**

- (?) - ... infámis ...hiéna-kutyák - (!) -

(19.)

(A kemény sorok variált intertextusok Hervay Gizella *Nosztalgia?* című kétségbeesett versére: „Egymást marjuk hát, tehetetlenség áldozatai”.)

Az egyik letragikusabb, legszebb szegénység-verse a **FERENCIEK TERE**, ahol a koldus öregasszonyban akár a saját anyját is láthatná. (172.) Ha haikuban támad, az felér egy bot-ütéssel (már a címe is fenyegető: **STRAIGHTSFORWARD QUESTION**).

vanközteteko

lyanakimégnevesztet

teelazarcát

A szavak egybeírása itt a lélegzetvétel nélküli dühkitörést hivatott jelezni. (113.)

Amiként egyformán érzi magát otthon Magyarországon és Ázsiában, úgy érzi egyformán a mélybehúzó szegénységet, lealázottságot mindkét területen. A magyar nyomorról hírt adó művek (egyik legjobbuk, a keresztény passió képeivel megjelenített **ECCE HOMO**, 26.) mellett ott vannak a kötetben ázsiai megrendüléseinek emlékei: az „egycsészefőtrisz”, a „háromnegyedig – szívott – cigaretta / ... parazsa”, mely stigmatizálni képes (51.); az installációként, environmentként felfogott roncs- és szeméttelép leírása, amely lehetne akár itt is, csak a cím informál, hogy Ázsiában vagyunk (49.); az önmagát ragasztószalaggal fulladás közelbe hozó koldus a **CHANGCHUN**-ban (amelynek performance-áról írtam is, 47.). A mindenfelől áradó szenny és nyomor közepette Bíró kontaminál egy képet, amelyhez mindkét otthon szolgáltatót elemeket, sőt, még a világmindenség is: az **INEVITABLE**-haiku felépítésében a sorok fontossági sorrendben követik egymást:

pörsenésnyiboly

gónkmegszenteltszívcsakrá

ja ... : **magyarország**

ahol a kiredzsi után következő utolsó szó, a legfontosabb, mégiscsak Magyarország, de minősíteni csak a buddhizmus fogalomtárával tudja: „megszentelt szívcsakra” (71.).

A **HOMELESS** angol cím – a fentiek értelmében – azt sugallja, hogy a szöveget általános érvényűnek szánja, mert a hajléktalannal mindenütt egyformán bánnak: „át – lép – nek ...raj – ta” (94.). A **PROCLAMATION** szintén határokon túl is üzen, hatalmas vallomással:

„i má dom / ...a...: sza bad sá got” (125.) Az *angol* cím, a *japán* versforma, a *tibeti* nyelvet imitálni hivatott egyszótagosra tördelt szavak *mégiscsak magyarul szólnak*.

Tudja, hogy a mélyszegénység elszemélytelenít (149.), a később tárgyalandó **KISFONTOS** sorozat egyik darabja egy haiku, amelyben szótagkihagyásokkal – itt is a felindultság jele – figyelmezteti a hatalmasokat, hogy vigyázzanak, mert aki már annyit sírt, hogy a könnye is elfogyott, az ölni fog (194.). Születésnap haikut ajándékoz magának, amelyben csak keserűség van:

megvert ... az ISTEN ... - ...
 'hogy ... -: magyarnak születtem !
 ... : nincs ----- megérkezés ?!
 (57.)

A tél „kisemmizett cselédjét” télvíz idején élettől-haláltól egyaránt félti (162.), ugyanennek a szélesebb ívű kifejtése a **KISFONTOS**ok között egy hosszú vers vége (196.).

A **SZÁMLALEVÉL** az örök ágrólszakadt életének minden szinten elviselhetetlen képeit vési belső képlátásunkba, az egybefolyó idővel jelezvén a valóban örökéig tartót: „tegnapmaésholnap” (17.).

Amire nincs bocsánat

A kötet legújabb anyaga a **KISFONTOS** sorozat, amelyben tételesen megfogalmazza, kiket tart a legelvetemültebb bűnösöknek. A címben található 'kis' jelző nyilvánvaló ellentétben áll a versek Bíró és a vele együtt gondolkodó olvasó 'nagyon fontos' témáival, a sorsunk alakítása szempontjából elsőrendűen kiemelt teendőkkel. Hogy kik ezek a legelvetemültebb bűnösök? Csak néhányat sorolok: az *árulók* (197.), a *hatalmasok* (194.); a *honanyák és honatyák* (195.); a *mindenkori nemzetvesztők* (201.). Nekik *adresszája* a **KISFONTOS** azon darabjait, amelyek az országot, az alávetettek állapotát jellemzik: a **REMÉNYTELENSÉGET** (198.); az **ÁLLHATATOSSÁGOT** (199.); az identitás megvallásának szükségességét (200.); a várható jövőt, amit a jelen pillanatban egy totális holokauszttal felérő világvégének lát (203.).

És az a **KISFONTOS**, amiben leginkább osztozom vele, őskövület-testvéremmel: a **KISFONTOS** a *fájó csalódásokról*, amelyben a szonett-formába gépelt pontok helyettesítik a szöveget – ki-kitöltse ki magának –, s az utolsó sorban a fájdalom egyetlen szóba tömörítése: „ **elárultatok** - (!) - ” (208.)

(Őskövület-testvére ebben a versben a valamivel idősebb Petri, aki megírta az *Ismeretlen kelet-európai költő sírversét*, Bella István a *Szeretkezéseinkben*, Rózsa Endre az *Elsüllyedt csatatérben*, és a kortárs Körmendi Lajos az egész *Barbaricum* kötetben.) Bíró **HERE/ NOW / ALWAYS** angol címen megismétli a végtelen csalódást:

... tüzekben enyész' ... :
 mind **az** ... a mi ben hi szek
 ... : porhamu leszen
 (61.)

Jövőkép?

Minthogy az embernek soha nem juthat az idő teljessége, az időhármasságból (múlt, jelen, jövő) a múlt – már elmúlt, a jelen – megtörténéseinek pillanatában múlttá válik, kérdés, hogy a fennmaradó harmadik aspektussal, a jövővel miképpen számol az emberiség. Bíró sommásan ezzel robban be a kötetbe: „múl tam szig ni fi káns / jö vóm ir re le váns” (11.). A múlt tehát az az idő-szegmens, amelyben – ha nem is mindenben, de talán mégis – fellelhetünk valami fontosat; a jelenen keresztül átfutó, hozzá kapcsolható jövő nem tartozik a tárgyhoz, lényegtelen. Lehet ilyen jövőtudattal élni?

Nehezen, csak tragikusan. A már a címében is az átfutást, átkerülést mutató 12 sor (**VLHNNAN?** / **VLHVÁ?**) a költő „volt arcát” rejtő „rothadott avarból ” jut el egy tűzfényű, de

fájdalmas epifániába: Bírónak a kötet elején még az az illúziója, hogy égi sors – ha „zord is” – jut neki osztályrészül. A szakaszok a kezdő hatosokból váltanak át felező nyolcasokba, azok 4//3 tagolású hetesekbe, míg a vers végén visszaáll a kezdet felező hatosa, jelezvén az idő – és az anyag – körforgását. A hold – átmeneti időre – itt is magába öleli, az átmeneti időt a „sarlós” jelző is mutatja: nem az empatikus telihold, hanem a potenciális fenyegető eszköz vesz részt a metamorfózisban (14.). A rákövetkező vers, a latin című **IN SAECULA SAECULORUM** Krisztus szavainak tagadásával az ő számára boldogságot hozó jövőt tagadja meg (15.).

„ **AZ ÉN ORSZÁGOM NEM JÖN EL !** ”

S a kötet végén – a születéssel ellentétben – az öregedés, a halál tudata erősödik: az apró mozdulatok nehezebbé válása figyelmezteti, hogy napról napra „*valamit mindig fölzabál* : / BEN-NEM / BE-LŐ-LEM: A : **HALÁL**” (173.)

A **14bő17** életösszegzés: a hiányok, a szenvedések közepette szinte évtizedenként araszol előre az időben, hogy elérkezzék a hatvanadik évéhez, aminek konklúziója számára fájdalmas, számunkra döbbenetes: „ : **va ló já ban** / - (tu laj don kép pen) - / : **nem is létezem**” (213.). Majd ezután következik egy áldozati kehely alakú betű- és írásjelhalmaz, egyetlen értelmes szóval: **VÁROM**. Tudjuk, mit nem képes mindenféle hiedelmekkel átítatva, apotropaikusan elhallgatni. Tudjuk, hogy a halált.

De ha nem létezik a költő, ki írta ezt a hatalmas, fájdalmas, őszinte, bátor és humanista kötetet, amelyben a szépség és az erkölcs úgy fér meg egymás mellett, ahogyan azt a görögök elvárták? Ki volt képes egységes gondolatvilágot adni a rövid haikuknak, a hosszabb tankáknak, az ütemhangsúlyos magyar verseknek és a mágikusan hosszúra nyújtott litániáknak?

A költő létezik, és létezésében segíti az őskövületek oxigént termelő, az oxigénhiányban szenvedő emberiségnek életet adó közössége.

Az őskövületek örökéletűek.